

Boekbesprekingen

Cocaïne

D. ZAITCH, *Traquetos. Colombians Involved in the Cocaine Business in the Netherlands*, Amsterdam: University of Amsterdam Press, xiii + 298 p., 2001

De Colombiaanse cocaïnehandel staat te boek als zeer goed georganiseerd en vooral als extreem gewelddadig. In het land zelf heeft de geweldsspiraal inmiddels dusdanige vormen aangenomen dat door de vele karteloorlogen iedere morgen het bloed enkelhoog door de avenidas van Medellín en Cali kolkte. In de landen waar het middel geconsumeerd wordt, voornamelijk in Noord-Amerika en Europa, kunnen handelspartners van de Colombianen hun transacties maar beter correct afhandelen, anders worden niet alleen zijzelf, maar en passant ook alle familieleden tot en met de tweede graad omgelegd.

Colombiaanse cocaïnehandelaren zijn kortom niet direct gasten waar je nachten lang *Cuba libres* mee gaat drinken of salsa mee gaat dansen. Damián Zaitch heeft dat jarenlang wel gedaan en hij leeft nog steeds! Sterker, hij schreef er een proefschrift over dat de kwalificatie cum laude kreeg. Die kwalificatie is meer dan terecht. Zijn boek, *Traquetos. Colombians involved in the cocaine business in the Netherlands*, is een wonderschone etnografie geworden, waarin vrijwel alle mythen, die over het metier de ronde doen, stuk voor stuk worden doorgeprikt.

Anders dan in sociaal wetenschappelijk onderzoek naar misdaadondernemingen gebruikelijk is, baseerde Zaitch zijn studie niet op politie- en justitiedossiers, maar op uitgebreide gesprekken met *traquetos*, Colombianen die zich bezighouden met de export, import en grootschalige distributie van cocaïne. Tevens reisde hij een aantal malen naar Colombia om daar te praten met experts: politiemensen, mensenrechtenactivisten, advocaten en journalisten. In Nederland voerde Zaitch ook uitgebreide gesprekken met experts, gedetineerde Colombiaanse cocaïnehandelaren, maar vooral met Colombiaanse immigranten, die zich veelal verre houden van de cocaïnehandel.

Na zijn inleiding, waarin Zaitch zijn onderzoeksmethoden uitlegt, prikt hij meteen de wellicht hardnekkigste mythe door. *Traquetos* maken geen deel uit van kartels of van een maffia. Ten eerste zijn *traquetos* een groep van zeer verschillende pluimage. Zij onderhouden weliswaar handelsrelaties met de

‘grote jongens’ in Colombia die de productie van cocaïne organiseren, maar hebben een sterk wisselende sociaal economische achtergrond, verschillende opleidingen genoten, een uiteenlopende leeftijd en zijn opgegroeid in verschillende delen van Colombia. Ten tweede wisselen de netwerken rond traquetos veelal per transactie. Voor iedere nieuwe transactie rekruteert een traqueto steeds andere werknemers en arbeidskrachten. In de beste hoofdstukken van zijn studie laat Zaitch de verschillende traquetos – en hun personeel – zelf aan het woord en toont hij aan dat de arbeidsverhoudingen in de branche zeer flexibel zijn.

De vergelijking met de (Italiaanse) mafia gaat ook mank, omdat traquetos zich verre houden van de Colombiaanse politiek.

Een volgende mythe die Zaitch doorprijkt, is dat iedere Colombiaanse immigrant in Nederland zich bezighoudt met de cocaïnehandel. Etnische solidariteit onder de Colombiaanse gemeenschap is nauwelijks aanwezig, maar bovendien hebben de meeste Colombiaanse immigranten niet het geld en de expertise om zich met cocaïnehandel bezig te houden. De meeste Colombiaanse immigranten zijn vrouwen, vaak gehuwd met een Nederlandse partner, die zich hebben gespecialiseerd in huishoudelijk werk, de kinderopvang of de prostitutie. Colombiaanse traquetos keren over het algemeen na verloop van tijd terug naar hun geboorteland om daar hun verdiende geld uit te geven.

Het tolerante Nederlandse drugsbeleid speelt nauwelijks een rol in de keuze van Colombiaanse traquetos voor ons land als verdeelcentrum voor de rest van Europa, toont Zaitch vervolgens aan. Traquetos blijven tijdens een transactie vooral op de achtergrond aanwezig en laten het vuile werk met een verhoogde ‘pakkans’, zoals het lossen van de lading, het vervoer en de opslag, aan stromannen over. Hun keuze voor Nederland wordt vooral ingegeven door de economische activiteit rond de Rotterdamse haven en Schiphol, een uitgebreide (financiële) dienstensector, de centrale ligging in Europa en een uitstekende infrastructuur. Wanneer traquetos in Nederland verblijven, onderhandelen zij overigens het liefst met handelspartners uit andere Europese landen: Italianen, Spanjaarden, Oost-Europeanen. Van de Nederlandse penoze, die toch hun sporen hebben verdiend in de grootschalige distributie van cannabis, amfetamine en ecstasy in Europa, hebben traquetos niet zo’n hoge pet op. Surinaamse en Antilliaanse handelspartners vinden zij nog onbetrouwbaarder.

Ten slotte, mijn opsomming is overigens verre van volledig, behandelt Zaitch het geweld in de cocaïnehandel. Een deel van deze mythe kan hij niet ontkrachten. Colombia is een extreem gewelddadige maatschappij. Gedurende de jaren tachtig van de vorige eeuw, toen Pablo Escobar zich met verve een plaats verwierf in de grootschalige cocaïneproductie en -export, kolkte inder-

daad het bloed door de straten van Medellín. In die tijd werden per dag honderd moorden per dag gepleegd in Colombia. Van die honderd doden kwamen er slechts zestien op het conto van de cocaïnehandel, toont Zaitch aan. Politie, (para)militairen, grootgrondbezitters en guerrillagroeperingen waren verantwoordelijk voor de andere 84 en hadden niets te maken met de cocaïnehandel. Ook de cocaïneoorlogen die in dat decennium woedden in de straten van Miami en New York gingen gepaard met zeer veel geweld. Onbetrouwbare handelspartners uit die steden moesten inderdaad vrezen voor hun leven en die van hun families. In Nederland dreigen traquetos alleen met geweld, vertrouwen op hun gewelddadige reputatie, maar houden zich voornamelijk ‘gedeisd’.

HANS T. VERBRAECK

Stront

DOMINIQUE LAPORTE, *History of Shit*, Cambridge Mass.: MIT Press, 2000, 160 p., £ 13,30 (cloth), vertaald door Nadia Benabid & Rodolphe el-Khoury, oorspronkelijke titel: ‘Histoire de la Merde (Prologue)’, 1978.

Hoe moet je een boek lezen dat met een knipoog is geschreven, maar zich bedient van deftig academisch jargon, schaamteloos zijn eruditie spreidt en alle groten der aarde citeert? Dominique Laporte, Frans historicus en – met René Balibar – auteur van een serieuze studie over de rol van taal in constructie van een gecentraliseerde kapitalistische (Franse) staat, publiceerde in 1978 zijn *Histoire de la Merde*, nu vertaald in het Engels als *History of Shit*.

Wat het eerst opvalt is de vormgeving die de lezer doet vermoeden dat hij een kostbaar gebedenboek of een zeldzame poëziebundel in handen heeft: een zachte zwart-fluwelen band met artistieke opdruk van titel en auteur. Het laatste woord van de titel is in goud gezet en verraadt daarmee de diepste gedachte van de auteur: stront is goud. Maar dat begrijpt de lezer dan nog niet. Wat hem echter wel onmiddellijk treft, is de tegenstelling tussen de poëtische schoonheid van het boekje en de – veronderstelde – smerigheid van het onderwerp. De lezer is geïntrigeerd. Wat is hier aan de hand? Wordt hij in de maling genomen of wordt hier iets diepzinnigs gesuggereerd? Die vraag verlaat hem niet meer en als hij de laatste voetnoot tot zich genomen heeft, weet hij het nog niet.

Ook de schutbladen zijn van een warme gouden kleur. Ze worden gevolgd door een opdracht: ‘To the young Flaubert, for the beautiful explanation’, een

geheimzinnig onderonsje met de dichter waar de lezer van uitgesloten wordt. De inhoudsopgave bestaat uit zes sierlijk ovaal waaronder raadselachtige titels zoals 'the luster of scybala' en 'i'm with shakspeare [sic]'. Elk hoofdstuk eindigt met zwart-wit illustraties van oude foto's, middeleeuwse miniaturen, gravures, spotprenten en technische tekeningen.

Ik had het boekje bij mij op een reis naar Bangladesh, waar het onmiddellijk de aandacht trok van enkele Bangladeshi vrienden. In een stad waar de stank van armoede en verrotting je overal in het gezicht slaat, was deze fijnzinnige lofzang op de schoonheid van stront wel heel opmerkelijk. Bij mijn vertrek moest ik het uit hun handen trekken.

Maar waar gaat dit boekje over? Ik zal het proberen op te schrijven zonder mij te storen aan de ironie van de auteur. Laporte beschrijft de rol van het spreken over en omgaan met stront in de ontwikkeling van de westerse (lees: Franse) beschaving. Zijn gebruik van de term 'shit' (merde) is provocerend bedoeld en klinkt soms schokkend, soms komisch in een discours dat bol staat van esoterisch jargon en indrukwekkende namen. Ik zal hem in deze bespreking trouw blijven door royaal met het Nederlandse 'stront' te strooien.

Laporte begint zijn historische beschouwing in 1539 als de koning van Frankrijk een edict uitvaardigt dat burgers gebiedt hun vuil bij zich te houden. Het zou het begin zijn van de 'privatisering' van vuil en in het bijzonder van stront. Meer nog dan hygiënisering van de openbare ruimte leidt dat besluit, volgens de auteur, tot een zuivering van de taal. Stront verdwijnt, de beschaving begint. Laporte herinnert zich dan dat ook vóór die tijd bestuurders met vuil in openbare ruimtes hebben gestreden. De Romeinse cloaca maxima wordt de 'signifier of civilization par excellence' genoemd.

De domesticatie en individualisering van vuil als politieke en culturele agenda vormt de leidraad van de eerste drie hoofdstukken, waar stront uitgroeit tot een symbool van alles wat persoonlijk is en derhalve uit de publieke sfeer gedrukt moet worden. Laporte:

Mind your own business, and I will mind mine, says the individual to his neighbor. What happens in my home, in my family, my dirty laundry, and all the rest is no affair of yours. (...) Thus it was that the politics of waste branded the subject to his body, and prefigured, not so insignificant perhaps, the Cartesian ideology of the I (30-31).

Die 'politics of waste' worden uitgebreid en geëxporteerd in het kolonialistische avontuur waar de 'beschaafden' tegenover de 'wilden' staan en stront het teken

des onderscheids wordt: 'The barbarian craps where he pleases, the conqueror emblazons his trails with a primordial prohibition: "No shitting allowed"' (57).

Maar het contrapunt van deze hygiënistische triomfmars is een treurzang over de teloorgang van een kostbaar goed en die treurzang zwelt langzaam aan, naarmate de lezer vordert, tot in een Shakespeariaanse slotdialoog de loftrumpet over de waarde van stront gestoken wordt.

Zo wordt stront aangeprezen als een schoonheidsmedicijn. Een verhaal uit de achttiende eeuw vertelt over een dame van hoge stand die gebruik maakte van een op stront gebaseerde vloeistof (*stercory fluid*) om haar huid gaaf te houden. Tot op hoge leeftijd was haar huid de mooiste ter wereld. Ze had een jongeman in dienst wiens enige taak erin bestond dagelijks zijn behoefte te doen in een speciale schaal die daarop onmiddellijk werd afgedekt om te voorkomen dat ook maar het geringste van de inhoud zou verdampen. Nadat het kostbare goed was afgekoeld, werd het vocht dat zich onder het deksel had gevormd in een flesje gegoten en aan de dame overhandigd. Iedere dag waste zij haar handen en gezicht in de geurige vloeistof (107).

Twee pagina's later wordt de lezer vergast op de religieuze waarde van stront, een gebeurtenis uit de Irish Annales van O'Donnovan. De koning wordt door zijn dienaren tegengehouden als hij zijn gezicht wil wassen in de rivier. Als hij hoort dat een monnik de rivier als zijn toilet gebruikt, besluit hij niet alleen zijn gezicht te wassen, maar het water ook te drinken want 'het water waarin de drollen van een monnik terechtkomen is voor mij een sacrament' (109). 'Shit never stops being a fragment of God' (111).

Het laatste hoofdstuk gaat over de waarde van menselijke mest. Volgens de filosoof Bentham zouden mensen geen uitwerpsel verloren mogen laten gaan. 'Shit has become profitable.' Laportes 'cultural hero' is een zekere Pierre Leroux die midden negentiende eeuw uitvoerig publiceerde over politiek, economie en religie. Leroux was ervan overtuigd dat het mogelijk zou zijn alle armoede uit te bannen als mensen zorgvuldiger omgingen met hun stront. Ook bij de Utopisten leefden deze ideeën. Hedendaags wetenschappelijk onderzoek heeft inderdaad uitgewezen dat menselijke feces van alle mestsoorten de meeste nutriënten bevat. Toch vindt hergebruik van menselijke fecaliën slechts mondjesmaat plaats (met uitzondering van Oost-Azië, maar zover reikt Laportes blik niet).

De ambigüiteit die stront omringt, wordt door Laporte als volgt samengevat:

Shit is the precious object par excellence, the object that must not be squandered at any cost. But it is equally that which the subject must renounce, 'reli-

giously collect', and deliver to the State under a double burden: on one hand, the promise of an end to lack and, on the other, the threat of hardship, given a lack of discipline (133).

Als ik het boek sluit, kom ik – weer – het gouden schutblad tegen en de zachtfluwelen band en ineens besef ik dat dit inderdaad een meditatieboek is, meditaties 'with tongue in cheek'. De laatste regel uit de Shakespeariaanse dialoog – en de laatste regel van het boek – klinkt nog na: 'There are more things in heaven and earth, Horatio, than are dreamt of in your philosophy.' We weten nu wat dat is.

SJAAK VAN DER GEEST

Concurrentie en beschaving

RUUD STOKVIS, *Concurrentie en beschaving. Ondernemingen en het commercieel beschavingsproces*, Amsterdam: Boom, 1999, 248 p.

Concurrentie en beschaving. Als een sociologische verhandeling met deze titel in de jaren zeventig was verschenen, had je de strekking wel kunnen raden. Maar nu? Hoe waardeert auteur Ruud Stokvis de dynamiek van commerciële concurrentie en civilisering van economische agenten? De ondertitel van zijn boek – 'Ondernemingen en het commercieel beschavingsproces' – klinkt neutraal. Er had ook beschavingsoffensief kunnen staan. Eigenaren en managers van bedrijven hebben immers baat bij beschaafd personeel. Vroeger heette dat 'net' en 'correct'; nu zijn het trefwoorden als 'flexibel' en 'klantvriendelijk'. Het belang is ongewijzigd.

Maar Stokvis onthoudt zich van bijval of afkeuring. Als oprechte Amsterdamse socioloog steekt hij zijn kritische energie vooral in het bestrijden van anti-Eliasiaanse gedachten. *Concurrentie en beschaving* presenteert vijf stellingen, die willen leiden tot 'een sociologie van ondernemingen', maar verreweg de meeste tekst dient weerlegging van eventuele kritiek erop. Naar mijn smaak was het beter geweest de stellingen dieper uit te werken en de bezwaren aan ons over te laten.

Het kernbegrip – zeg maar gerust: de onafhankelijke variabele – bij Stokvis is: concurrentie. In Elias' civiliseringstheorie speelt concurrentie eveneens een hoofdrol, maar moet deze toch delen met sociale differentiatie en interdependentie (vgl. Mouzelis 1995, hoofdstuk 4). Concurrentie, die na verloop van tijd

leidt tot monopolisering van machtsmiddelen en belastingheffing, is slechts één verhaallijn in het werk van Elias. De andere lijn is: toenemende arbeidsdeling leidt tot méér en ingewikkelder afhankelijkheden en dát leidt weer tot beheersing en verfijning van gedrag – met excuses voor het te scherp nemen van de bochten. Stokvis heeft duidelijk méér oog voor verhaallijn één dan voor verhaallijn twee. Zijn schijnwerper is gericht op strijd. Bijgevolg blijft samenwerking – voortvloeiend uit het besef van groeiende onderlinge afhankelijkheid – in het donker. Daar is niets op tegen, natuurlijk: niet alleen bedrijfsleiders moeten keuzen maken, óók wetenschappers. Maar deze eenzijdigheid heeft Stokvis rijp gemaakt eveneens te vallen voor de charmes van Joseph Schumpeter. Op deze specifieke bigamie heb ik nog geen Eliasaanhanger betrappt. Dat maakt *Concurrentie en beschaving* wel spannend.

Stokvis kijkt niet naar de condities voor kapitalistische ontwikkeling, maar naar de dynamiek van het reëel bestaande kapitalisme. In hoeverre wordt deze dynamiek bepaald door het gedrag van ondernemers in onderlinge concurrentie? De ‘sociologie van ondernemingen’, zoals voorgesteld door Stokvis, is een theorie over ‘het verloop van de concurrentiestrijd en de maatschappelijke werking daarvan’. Ondanks mijn respect voor Stokvis’ keuze, deed zich tóch het gemis van verhaallijn twee van Elias gevoelen. Waar is die samenwerking? Waar zijn de kartels, de strategische allianties, de *joint ventures*, de netwerken, de collectieve belangenbehartiging, de notie van het bedrijf als nexus van belanghebbenden? Kan een sociologie van ondernemingen dit allemaal veronachtzamen? Stokvis’ keuze voor het Schumpeteriaanse idee van de concurrentie als de Ultieme Beweging is des te méér bevreemdend omdat in de contemporaine bedrijfseconomische en bedrijfssociologische literatuur samenwerking en vertrouwen zó in het brandpunt van de aandacht staan. Het volstaat niet om laconiek te stellen dat samenwerking tussen ondernemingen slechts een tijdelijke fase is, zoals Stokvis zich alvast verdedigt, – een tijdelijke fase waarna de ondernemer nóg sterker de strijd aankan. Hoe lang is ‘tijdelijk’? Als bedrijven decennialang samenwerken als elkaars leverancier en afnemer in de productiekom, is dat ‘slechts tijdelijk’? Het ondernemersgedrag in de ‘industriële districten’ van de jaren tachtig (zoals Emilia-Romagna, zie Sabel & Piore 1984), is slechts voor een klein deel te verklaren uit concurrentie of ‘stilte voor de storm’.

Nu de filosofische dimensie van concurrentie. Schumpeter en Stokvis geloven dat ondernemers niet voor de lol elkaar vliegen afvangen, maar uit bittere noodzaak. Immers: gevangen in een onverbiddelijke dynamiek. Daarom zullen ondernemers, als het even kan, concurrentie proberen te verminderen – door tegenstrevers te ontlopen of liever nog te vermorzelen. Daar zit veel in, maar

ik geloof ook in het Faustiaanse concept van ondernemen. De anderen uit de markt te drukken, doe je niet alleen voor je zielenrust, maar ook om je eerzucht te bevredigen, om het genoeg te smaken machtig te zijn. Dus: concurreren is voor sommige ondernemers heel plezierig. Waarom zou je in de sport wél lol kunnen hebben en in het ondernemen niet?

Het belangrijkste instrument in de handen van de concurrerende ondernemer is: vernieuwing. Volgens Stokvis is innoveren dé strategie om monopolies te verwezenlijken. In bijbelse termen luidt de gedachtegang: de eersten zullen de enigen zijn. Deze redenering lijkt op gespannen voet te staan met Schumpeters ideeën over vernieuwingen. Heeft zijn concept van 'creatieve destructie' niet een averechts effect? Schumpeter ziet een nieuw product, een nieuwe techniek, een nieuwe markt, een nieuwe organisatievorm juist als een destructie van het bestaande evenwicht. Vaak betekent dat: het begin van het einde van een monopolie. Stokvis heeft gelijk als hij stelt dat innovaties tot monopolies leiden, maar het tegenovergestelde is evengoed waar. Daarbij: monopolies ontstaan ook door schaalvergroting en... door samenwerking. Microsoft is een illustratief geval. Het bedrijf heeft niets uitgevonden, maar werd toch monopolist door zich groot te maken en slim samen te werken met hardwareproducenten – totdat de creatieve destructie van Linux een einde maakte aan de zielenrust van Bill Gates.

In het vijfde hoofdstuk introduceert Stokvis de tegenhanger van concurrentie en vernieuwing: weerstand. Innovaties roepen weerstanden op, vooral van degenen die zich aan de vernieuwing moeten aanpassen. 'Gegeven het interdependente en conventionele karakter van het maatschappelijk leven is het inherent aan het vernieuwingsstreven van ondernemers dat het weerstanden oproept,' schrijft Stokvis. Zó geformuleerd lijkt het alsof de ondernemers buiten de interdependenties en de conventies staan. Dat zal de bedoeling niet zijn. Maar toch laat Stokvis onvoldoende uitkomen dat ook ondernemers met interdependentieketen aan elkaar en aan anderen zijn gekluisterd, zowel in verhoudingen van concurrentie als van samenwerking en overheersing. Ook lijkt hij een te rooskleurig idee te hebben van de vernieuwingsgezindheid van ondernemers. Het zijn doorgaans niet de ondernemers die een vernieuwing bedenken, maar de r&d-specialisten. Niet zelden stuiten deze experts op onwil en onbegrip van de kant van het management.

Wat is nu het commercieel beschavingsproces? Stokvis definieert het als de resultante van het streven van ondernemers om vernieuwingen door te voeren en de activiteiten van anderen die weerstand bieden tegen de introductie van deze vernieuwingen. Er is dus strijd op twee fronten: tussen de ondernemers onderling en tussen de ondernemers en de achterblijvers. Wat betekent deze

dubbele strijd voor het gedrag van de economische agenten? Stokvis wijdt enige paragrafen aan de gepacificeerde omgangsvormen tussen werkgevers en werknemers, aan de professionalisering van het management die grotere beheersing en nuancering vraagt, en aan veranderende gedragsstandaarden op consumptief gebied, maar zou daar meer werk van kunnen maken. Hopelijk gebeurt dat in verder onderzoek.

Heel in het algemeen lijken mij de twee belangrijkste onderzoeksvragen: Welke patronen van (zelf)beheersing en informalisering van gedrag herkennen we in (post)moderne ondernemingen? En welke effecten sorteert bedrijfscivilisering op de structuur van organisaties, markten en instituties? De Eliaaans sociologie van ondernemingen heeft nog een lange weg te gaan, al groeit de belangstelling (vgl. Soeters et al. 1997; Iterson et al. 2000).

Al kan menig theoretisch en empirisch bezwaar tegen *Concurrentie en beschaving* worden geformuleerd, Ruud Stokvis zal zijn gerechtigde plaats verwerven als één van de pioniers in deze belangrijke onderzoekstraditie.

AD VAN ITERSON

Literatuur

- Iterson, A. van, W. Mastenbroek & J. Soeters (2000) 'The contribution of the work of Norbert Elias to the study of organizations', *Organization*.
- Mouzelis, N. (1995) *Sociological Theory, What went Wrong? Diagnosis and Remedies*, London: Routledge.
- Piore, Michael J. & Charles F. Sabel (1994) *The Second Industrial Divide. Possibilities for Prosperity*, New York: Basic Books.
- Soeters, J., W. Mastenbroek & A.L. Mok (1997) 'De betekenis van Norbert Elias voor de organisatiesociologie', *Sociologische Gids*, 1 (themanummer).

Cultuurpessimisme

OLIVER BENNETT, *Cultural Pessimism. Narratives of Decline in the Postmodern World*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2001, 216 p.

Aan somberheid over de toekomst was ook voor 11 september 2001 geen gebrek. Wie dat nog niet wist, of inmiddels vergeten is, kan het nalezen in *Cultural Pessimism* van Oliver Bennett, een boek dat enkele maanden voor deze datum verscheen. Bennett, hoogleraar *cultural studies* en directeur van het Centre for Cultural Policy Studies aan de Universiteit van Warwick, vat hier een veelheid van uiterst pessimistische beschouwingen over de ontwikkeling van de mensheid samen die de afgelopen plusminus dertig jaar in de westerse en meer speciaal de Angelsaksische wereld opgang hebben gemaakt. Deze 'verhalen van verval' deelt hij in vier rubrieken in: milieuverval, moreel verval, intellectueel verval en politiek verval.

Om te beginnen het milieuverval. In tal van geschriften is bijvoorbeeld gewezen op de verspreiding van chemische stoffen die onder andere kanker en onvruchtbaarheid veroorzaken, op het verlies van biodiversiteit, op de toenevende tekorten aan water met te verwachten rampzalige gevolgen voor de voedselproductie, en op het broeikaseffect dat volgens één doemscenario zal kunnen leiden tot aardse temperaturen in de buurt van het kookpunt. Als grondoorzaak van dit alles wordt, behalve het onophoudelijke menselijke streven naar méér, vooral de historisch ongekende bevolkingsexplosie aangevoerd.

Onder de noemer van 'moreel verval' rubriceert Bennett de beschouwingen over de toename van geweld en gewelds dreiging. Waar de vrees voor een alles vernietigende kernoorlog een tijd lang het politieke klimaat beheerste, is er nu de reëlere angst voor grootschalig geweld dat 'schurkenstaten' en terrorisegroepen met behulp van chemische, biologische en mogelijk nucleaire wapens kunnen uitoefenen. De binnenlandse staatsterreur die de afgelopen decennia in vele landen is bedreven, tot en met genocide en 'politicide', stemt evenmin optimistisch over de toekomst. En dan is er de drastische toename van 'gewone' geweldscriminaliteit sinds de jaren zestig in westerse samenlevingen. Dit symptoom van moreel verval wordt wel in verband gebracht met de destabilisering en desintegratie van gezinnen.

Ten derde zijn er de verhalen over intellectueel verval, die crises in wetenschap en kunst signaleren. Enerzijds is er de vrees dat de onstuitbare uitbreiding van specialistische natuurwetenschappelijke kennis desastreuze gevolgen zal hebben, variërend van nog gevaarlijker vernietigingswapens tot onaan-

vaardbaar ingrijpen in het menselijk genoom. Anderzijds is er kritiek op de daling van intellectuele standaarden in het hoger onderwijs en onder jongere generaties. Vergelijkbare geluiden zijn te beluisteren in het vertoog over het verval in de kunsten: echte artistieke vernieuwing doet zich niet meer voor, het oprukkende postmoderne relativisme ondermijnt ieder kwaliteitsonderscheid, de alles opslokkende massacultuur reduceert kunst tot louter entertainment.

Ten slotte heeft zich sinds de jaren tachtig het besef verbreid dat 'globalisering' in de zin van verdere expansie van het kapitalisme niet alleen maar zegeningen brengt, maar integendeel een verval van de politiek betekent. Naarmate de macht en speelruimte van transnationale ondernemingen toeneemt, verminderen de beheersingsmogelijkheden van nationale overheden, neemt de betekenis van de politieke democratie af, wordt de verzorgingsstaat aangetast en groeit de ongelijkheid zowel binnen als tussen samenlevingen.

Bennett vat al deze onheilsprofetieën helder en overtuigend samen – zó overtuigend dat hij de indruk wekt er geheel achter te staan. Dat is de kracht maar tegelijk ook de zwakte van het boek: de schrijver neemt, ondanks de relativistische implicaties van de hoofd- en ondertitel, weinig afstand van wat hij weergeeft. Hij werpt zich eerder als vertolker van het doemdenken op dan dat hij er een analyse van geeft.

Een aantal voor de hand liggende vragen laat hij daarmee liggen. Ten eerste, waarop berust de selectie van de besproken pessimistische vertogen? Opvallend is dat de schrijver vrijwel geen aandacht besteedt aan de bezorgdheid over de groeiende kloof tussen arme en rijke landen, noch aan het conservatieve discours over verval van normen en waarden, sociale desintegratie en doorgeschoten individualisering (alleen in verband met de toename van criminaliteit komt dit zijdelings ter sprake). Aan de intellectueel verdachte, maar waarschijnlijk veel voorkomende vrees voor de vloedgolven vreemdelingen die de westerse beschaving ondermijnen, wordt helemaal geen woord gewijd. De schrijver wekt zo de indruk alleen datgene te hebben willen behandelen waar hij zelf achter staat.

Een andere onbeantwoorde vraag is hoe wijdverbreid het besproken pessimisme is, en hoe het zich verhoudt tot optimistische visies op heden en toekomst. Denk hier bijvoorbeeld aan het nog altijd links en rechts te vinden technologisch en wetenschappelijk vooruitgangsoptimisme, aan de recente ICT- en internetrages, en aan de tot voor kort nog serieus verdedigde opvatting dat de *new economy* de problemen van recessie en inflatie voorgoed uit de wereld zou helpen.

Een vraag waar Bennett, in het inleidende hoofdstuk, wel op ingaat is of pessimisme in de zin van een besef van aanhoudend en onontkoombaar verval bij uitstek kenmerkend is voor deze tijd. Pessimisme als zodanig niet, merkt hij op, – dat gaat duizenden jaren terug –, maar wel de inhoud die het de afgelopen decennia gekregen heeft. Want deze vormt een reactie op nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen.

Hiermee suggereert de schrijver tevens een verklaring: het hedendaagse pessimisme is gegrondvest in de ontwikkelingen waar het naar verwijst. Mensen maken zich zorgen over het broeikas-effect omdat zich dat ook werkelijk voordoet. De bevolkingsexplosie van de laatste halve eeuw is uniek in de geschiedenis en dus is het logisch dat die juist nu als groot probleem gesignaleerd wordt. De bezorgde aandacht voor criminaliteit weerspiegelt een echte toename van criminaliteit. Enzovoort. Er is, kortom, alle reden pessimistisch te zijn – de verhalen van verval zijn geen verzonden verhalen.

Dit simpele, al te simpele realisme lijkt inderdaad Bennetts positie te zijn, – tot hij in het afsluitende hoofdstuk met een onverwachte psychologische duiding komt. Pessimisme, stelt hij hier, is geworteld in een depressieve en angstige persoonlijkheid, die overal gevaren ziet en de werkelijkheid alleen in een somber licht kan zien. Depressiviteit heeft de afgelopen vijftig jaar om zich heen gegrepen vanwege een toegenomen psychologische onzekerheid, die in verband staat met de eerder gesignaleerde desintegratie van het gezinsleven. Dat kan verklaren dat steeds meer mensen voor onheilsboodschappen ontvankelijk zijn geworden.

Bennett licht dus uit de beschreven verhalen van verval een element om steun te geven aan zijn eigen verhaal van verval, dat op zijn beurt de beschreven verhalen moet verklaren. In tegenstelling tot wat het inleidende hoofdstuk suggereerde, wordt hier dus wél een algehele toename van pessimisme in de laatste halve eeuw verondersteld. Dat is één inconsistentie. Een andere zou kunnen zijn dat het pessimisme nu niet meer realistisch is, maar tot iets irrationeels en ongegronds wordt verklaard, een weerspiegeling van pathologische angsten. Maar daar heeft Bennett wat op gevonden. Psychologisch onderzoek heeft uitgewezen, zo voert hij aan, dat juist optimistische, geestelijk ‘gezonde’ mensen een vertekend beeld van de werkelijkheid hebben – ze zijn geneigd hun mogelijkheden te overschatten en een irreëel rooskleurig beeld van de toekomst te koesteren –, terwijl depressieven met hun oog voor de beperkingen en onaangename kanten van het leven neigen tot een realistischer kijk. De verbreiding van depressiviteit houdt dan tevens een verbreiding van realisme in – op dat ene punt is er dan toch sprake van vooruitgang.

Het is een boeiende redenering, die echter een groot beroep doet op mee-gaandheid van de lezer. Om te beginnen is niet aangetoond dat depressiviteit nu meer voorkomt dan vijftig jaar geleden; cijfers hieromtrent lenen zich voor verschillende interpretaties. Ook is het de vraag of er een verband is tussen depressiviteit en de neiging zich in sombere termen over de samenleving en haar ontwikkeling uit te laten. Zouden Sigmund Freud, Theodor Adorno, Rachel Carson, Paul Ehrlich, de opstellers van de rapporten van het World Watch Institute en andere door Bennett aangehaalde auteurs bij uitstek depressieve persoonlijkheden zijn (geweest)? Er is, voorzover ik weet, geen schijn van bewijs voor. De energie die nodig is om zich als doemdenker bij een groot publiek te laten horen is door een chronisch depressief persoon waarschijnlijk niet op te brengen. En ook degenen die voor de boodschappen van deze denkers ontvankelijk zijn, hoeven niet depressief te zijn. Bezorgdheid over ontwikkelingen in de wereld is wat anders dan gevoelens van persoonlijk falen, somberheid over het eigen leven of geneigdheid tot zelfdestructie. Pessimisme over toekomstige maatschappelijke ontwikkelingen kan heel goed samengaan met optimisme over de eigen levensloop, zo blijkt ook uit onderzoek.

Wat geheel ontbreekt in dit boek is een cultuursociologische analyse van de manieren waarop bepaalde ideeën gevormd worden en onder een publiek verbreiding vinden. Dat er zoiets als een ideeënmarkt bestaat waarop kennissen en mediaspecialisten om aandacht concurreren, dat er een lange weg te gaan is van 'feiten' via kennisvorming over die feiten naar beeldvorming bij een breder publiek (denk bijvoorbeeld aan de ontdekking van het 'gat in de ozonlaag', zoals beschreven door August Gijswijt in het AST-nummer over Mondialisering, 1995), dat bepaalde groepen belang hebben gekregen bij het warm houden en opstoken van de bezorgdheid (denk bijvoorbeeld aan Greenpeace of de Vereniging voor Milieudefensie): geen spoor van dergelijke gedachten is in dit boek te vinden. Voor een auteur die zich gespecialiseerd heeft in *cultural studies* is dat opmerkelijk. Cultuuranalyse is hier vervangen door een combinatie van moralisme en psychologie van de koude grond.

Dit boek laat, het zal duidelijk zijn, in verschillende opzichten te wensen over. Wie echter graag wil vernemen dat het met de wereld bijzonder slecht is gesteld en naar stevige argumenten zoekt om dit standpunt kracht bij te zetten, zal hier zeker het nodige van zijn gading kunnen vinden.

NICO WILTERDINK

Hofmuziek

KOEN BUYENS, *Musici aan het hof. De Brusselse hofkapel onder Henry-Jacques De Croes (1749-1786): een sociaal-historische studie*, Brussel: vubpress, Vrije Universiteit Brussel. 19,70 Euro, 2001.

In de vijftiende en zestiende eeuw ging het de Zuidelijke Nederlanden economisch voor de wind en vormden zij de voedingsbodemp voor een muzikale bloeiperiode met componisten als Josquin, Lassus en Ockeghem. Daaraan kwam een einde en in Europa gingen andere landen leidinggevende posities innemen. De Vlaamse handelssteden verschoven naar het tweede plan. Gedurende de achttiende eeuw, om precies te zijn van 1713 tot 1794, maakte de Zuidelijke Nederlanden deel uit van het Oostenrijkse keizerrijk met als centrum Wenen. Tegen het einde van die eeuw werd Wenen het onmiskenbare middelpunt van het Europese muziekleven. De zogenaamde 'klassieke periode' (ca. 1770-1830), die componisten opleverde als Mozart, Haydn, Schubert en Beethoven, speelde zich vrijwel geheel in Wenen af. Het Weense hof had in die bloei nog een wezenlijk aandeel.

De halve eeuw waarin de Weense klassieken hun hoogtepunt beleefde is ook in een ander opzicht een interessante periode. In die vijftig jaar kwam daar een wezenlijke verandering in de politieke en sociale machtsverhoudingen tot stand, en trouwens ook elders in Europa. De aristocratie boette aan maatschappelijke betekenis in, ten gunste van de burgerlijke elites. Dat proces is uitvoerig beschreven door Norbert Elias in zijn boeken *Het civilisatieproces* en (voor Frankrijk) *De hoofse maatschappij*. Later maakte hij nog een detailstudie van het leven van de Weense componist Wolfgang Amadeus Mozart (1759-1791), geplaatst tegen de achtergrond van deze machtsverschuiving. De titel van dat laatste boek luidt: *Mozart. Zur Soziologie eines Genies* (Suhrkamp 1991).

Elias' boek heeft Koen Buyens geïnspireerd bij het schrijven van zijn studie over de Brusselse hofkapel in de achttiende eeuw. Buyens is breed opgeleid. Hij voltooide een conservatoriumopleiding viool en studeerde daarna geschiedenis, rechten en filosofie aan de universiteiten van Brussel, Leuven en Harvard. Ondanks deze brede oriëntatie was er in zijn opleiding kennelijk nog geen expliciete keuze voor de sociologie. Eigenlijk gebeurt dat ook niet in de onderhavige studie. Het boek is vooral historisch van aard. Maar blijkbaar wilde Buyens doelbewust een sociologisch kader. En hij vond dit in Elias' studie over Mozart. Wat Elias aanreikt is het gegeven van figuratiedwang waardoor mensen binnen een gegeven sociale context rekening moeten houden met de vraag of bepaalde ambities al dan niet te realiseren zijn. In overeenstemming

met dit theoretisch beginsel is de visie van Elias op Mozart dat deze in zijn artistieke dadendrang verder wilde gaan dan in het achttiende eeuwse Wenen mogelijk was. Mozart identificeerde zich met de burgerlijke elite, maar hij was voor zijn werk afhankelijk van de aristocratie. 'Mozart vocht als burgerlijke outsider in hoofse dienst met ongelooflijke inzet een emancipatiestrijd uit met zijn aristocratische opdrachtgevers', zo typeerde Elias de situatie waarin de Weense componist zich bevond (Elias 1991: 18).

Buyens vindt Elias' boek van bijzonder belang omdat Mozart en de Brusselse hofmusici 'goeddeels tijdgenoten waren'. Mozart was zelfs een keer in Brussel, toen hij als pianistisch wonderkind in 1763 te gast was aan het hof van Karel van Lotharingen. Maar wie verder leest constateert dat de belangrijkste bijdrage van Elias aan het boek van Buyens niet zozeer de specifieke levenswandel van Mozart is, maar veeleer het sociaal-wetenschappelijke concept van mensentypologieën.

Musici aan het hof presenteert het verhaal van mannen die in de periode dat de Antwerpenaar Henry-Jacques De Croes de muzikale leiding had over de hofkapel van de landvoogd Karel van Lotharingen als musici aan de kapel verbonden waren. De schrijver vertelt dat verhaal op drie niveaus. Eerst wordt de vraag gesteld welk gewicht aan de muziekkapel moet worden toegekend binnen de Brusselse hofsamenleving. Dan verschuift het perspectief naar de wijze waarop de hofkapel sociaal functioneert en de muziekdirecteur het onderhandelingsspel speelt met de instantie waarvan de musici primair afhankelijk zijn: de Raad van Financiën. Ten slotte brengt de auteur de muzikale loopbanen van de Brusselse musici in kaart, waarbij hij ook aandacht schenkt aan de opera en andere muziekvoorzieningen in de Brusselse hoofdstad. De door de auteur gevolgde werkwijze wordt door hemzelf gedefinieerd als 'prosopografisch': een soort groepsbiografische benadering. Het gaat hem om datgene wat de mensen in de bewuste groep met elkaar verbindt ten behoeve van de analyse te isoleren. Elders gebruikt hij het sociale figuratiebegrip van Elias om zijn onderzoeksgroep af te perken. Een verbinding tussen de begrippen figuratie en prosopografie wordt evenwel niet gemaakt.

Bij de uitwerking van de niveaus krijgen we vooral praktische informatie. Zo meldt Buyens dat de hofkapel tussen de 1,4 en 2,5 procent van de totale begroting van de Brusselse hofhouding weet te incasseren. De kosten van de hofkapel zijn nauwkeurig gespecificeerd in verschillende cijferopstellingen. De positie van de hofkapel is volgens Buyens niet slecht. Het motief van Karel van Lotharingen voor het in meer algemene zin voeren van een luxueuze hofhouding zou volgens Buyens hebben gelegen in frustratie. Ooit koos Karel voor een militaire carrière. Bij gebrek aan strategisch inzicht werd hij tijdens de Zevenja-

rige Oorlog ergens in Polen in 1757 verpletterend verslagen door het leger van Frederik de Grote. Hij moest daarna genoegen nemen met minder interessante betrekkingen, die om andere redenen ook niet helemaal vlekkeloos verliepen. 'Zijn vlucht in het bestaan van *bon vivant*', zo concludeert Buyens, 'is daarom voor een belangrijk deel te verklaren vanuit de diverse frustraties die hij in zijn politieke leven heeft opgelopen.' De neiging tot *conspicuous consumption* maakte het mogelijk dat het culturele leven aan het Brusselse hof zich kon ontplooiën. De Croes kon hier op zijn beurt van profiteren en dankzij het feit dat hij de geboden kansen wist te verzilveren, kon de hofkapel zich tot een kwalitatief vooraanstaande muziekvoorziening ontwikkelen. Tegen het einde van de Habsburgse periode ging het de kapel minder voor de wind. Na 1780, onder Josef II, is er duidelijk sprake van versobering. De Croes is dan al bijna van het toneel verdwenen. Als de Fransen in 1794 Brussel binnenvallen, betekent dat het einde van de Habsburgers in België, van de Brusselse hofhouding, en ook van de hofkapel.

Op het tweede niveau besteedt Buyens veel aandacht aan het beleid achter de aanstelling van musici. Cruciaal daarbij is de houding van de muziekdirecteur ten opzichte van zijn musici en ten opzichte van zijn financiële controleurs. De Croes probeert twee doelstellingen te combineren: een goedspelende hofkapel en een sociaal beleid ten opzichte van zijn musici. Er moest creatief worden gecalculeerd om pensioenen van oude musici te kunnen betalen en toch ook getalenteerde opvolgers aantrekken. Veel jonge musici spelen onbezoldigd: hun beloning is het uitzicht op een betaalde aanstelling op termijn. We krijgen veel te lezen over de schriftelijke verzoeken om meer middelen die De Croes deponereert bij de Raad van Financiën. De indruk die de lezer aan het relaas overhoudt, is dat het spel tussen De Croes en de Raad grotendeels op regels en redelijkheid is gefundeerd. Mozarts gevecht met zijn opdrachtgevers was duidelijk van een andere orde.

In het laatste deel van het boek wordt aandacht besteed aan de verschillende muziekvoorzieningen die Brussel naast de hofkapel rijk is en aan de arbeidsverhoudingen die van plaats tot plaats variëren. Uiteraard is de kerk een belangrijke opdrachtgever voor musici, evenals de opera. Daarnaast zijn er burgerlijke en adellijke concertverenigingen. Ook in theaters en rederijkerskamers treden musici op. Voorts worden musici als componist aan het werk gezet en zijn er aan het musiceren verwante activiteiten als het drijven van een muziekhandel, het geven van muzieklessen of het kopiëren van muziek. En ten slotte is er de mogelijkheid muzikale activiteiten te combineren met een nevenberoep buiten het muziekleven. Buyens registreert nauwkeurig hoe de positie van de musici in deze beroepsmogelijkheden is en ook hoe de op uiteenlopende plaatsen

tewerkgestelde musici zich in financieel, fiscaal en sociaal opzicht tot elkaar verhouden. De meest ingrijpende verandering die hij op basis van zijn documentenstudie signaleert, is de overgang van het vaste dienstverband naar een systeem waarin musici in ruil voor specifieke muzikale diensten worden gehonoreerd. Maar deze verandering voltrekt zich met name buiten de hofkapel, in de onderdelen van het Brusselse muziekbestel die meer verbonden waren met ‘marktmechanismen’. De hofkapel wist haar conventionele manier van werken te rekken tot het moment dat de Fransen de macht in Brussel overnamen en zij zonder slag of stoot werd ontbonden.

Musici aan het hof draagt zeker bij tot de historische kennis van de muziekpraktijk. In dat opzicht is het boek waardevol en nuttig. De nauwkeurigheid waarmee Buyens zijn bronnenmateriaal heeft geordend en geïnterpreteerd is te prijzen. Aan de ontwikkeling van sociologische inzichten draagt het boek evenwel weinig bij. De belofte van een sociale analyse van het muzikantenbestaan in een hofsamenleving wordt slechts mondjesmaat waargemaakt. De aanwezigheid van Elias in dit onderzoek is te vergelijken met de aanwezigheid van Mozart in Brussel: een kortstondige ontmoeting.

CAS SMITHUIJSEN

Ontkenners van de holocaust

MICHAEL SHERMER & ALEX GROBMAN, *Denying History. Who Says the Holocaust Never Happened and Why Do They Say It?* Berkeley: University of California Press, 2000, 312 p.

Dit boek ben ik louter uit plichtsbefef gaan lezen. Ik had nu eenmaal toegezegd het te zullen beoordelen, maar verwachtte er niet veel van. Het richt zich tegen de ontkenners van de holocaust. Ik redeneerde dat ieder zinnig mens ervan overtuigd is dat die wel degelijk heeft plaatsgevonden. Waarom dan nog eens een heel boek aan dit onderwerp wijden?

Bestudering van het boek heeft mijn reserves goeddeels weggenomen. Om te beginnen, de vraag of er echt zoiets als de holocaust is geweest, is wel zeer beladen. In een reeks van landen (onder andere België, Duitsland, Frankrijk, Israël, Italië en Zweden) is het zelfs bij wet verboden die vraag publiekelijk met nee te beantwoorden. De ongelukkige gevolgen daarvan worden in het boek uitvoerig besproken. Ik vat die hier samen in de vorm van een imaginair

gesprek van een student in de geschiedenis, laten we zeggen een Belgische, met zijn hoofdvakdocent:

Student: 'Op het Instituut is een kast vol boeken over de holocaust, maar de boeken van historici die beweren dat er nooit een holocaust geweest is, en ook hun tijdschrift, ontbreken. Waarom eigenlijk?'

Docent: 'Het is in ons land nu eenmaal strafbaar zoiets te beweren. Daarom is het ook maar beter die boeken niet in onze bibliotheek op te nemen.'

'Ach!...wat vreemd eigenlijk. In uw college "Wat Is Wetenschap" heeft u gezegd dat je in de wetenschap elke vraag, hoe pijnlijk ook, zelfs de vraag of God wel bestaat, aan de orde moet kunnen stellen. En dat dat gelukkig in ons vaderland ook mogelijk is.'

'Tja, dit is dan de uitzondering op die regel. Ik moet erbij zeggen dat het meestal om louches liederen gaat, die met hun beweringen weinig verheffende bedoelingen hebben.'

'Dat geloof ik graag. Maar wacht eens, in datzelfde college zei u ook dat in de wetenschappelijke discussie het enige dat telt is of iemand voor zijn stelling houdbare argumenten heeft. De drijfveren om die stelling naar voren te brengen, doen er dan niet toe en mogen, als je de discussie zuiver wil houden, niet tegen hem ingebracht worden.'

'Dat heb ik gezegd, ja.'

'Dan nog iets. U sprak ook over een nieuwe richting in de wetenschap, het postmodernisme of deconstructivisme. U vond dat de aanhangers daarvan hier en daar wel overdrijven, maar had toch waardering voor hun denkwijze. Ik heb niet alles begrepen wat u daarover zei, maar een ding toch wel, namelijk dat het erg moeilijk is te bewijzen of bepaalde dingen zich op een bepaalde manier in het verleden hebben voorgedaan. Geldt dat dan ook niet voor de holocaust? En verder: ik kan me heel goed voorstellen dat ook fatsoenlijke mensen argwaan krijgen als ze horen dat je niet openlijk aan de holocaust mag twijfelen. Blijkbaar, zo kunnen zij redeneren, valt er dan het een en ander te verbergen. Aan de andere kant, ik denk dat de ontkenners makkelijk in de rol van martelaar terecht kunnen komen, en daardoor misschien meer aandacht en sympathie krijgen dan ze eigenlijk verdienen.'

'Daar kon u wel eens gelijk in hebben.'

De auteurs merken op dat het in Amerika, godzijdank, niet verboden is te ontkennen dat de holocaust heeft plaatsgevonden. Op zeker moment hebben studenten van Berkeley, verenigd in de 'Berkeley Coalition for Free Speech' zelfs een poging gedaan op de campus een discussie aan te gaan met David Irving, een van de voornaamste holocaust-ontkenners. De universiteit gaf daar haar fiat aan. Maar van een ordelijke gedachtewisseling kwam niets. Voor- en

tegenstanders gingen met elkaar op de vuist. Zij – de auteurs – zijn van mening dat de universiteit er verkeerd aan gedaan heeft voor dit doel een zaal ter beschikking te stellen want, zeggen ze: ‘Dat je iemand vrijheid van spreken geeft, wil nog niet zeggen dat je hem de middelen moet verschaffen die vrijheid uit te oefenen’ (13). Een verdedigbaar standpunt, maar wel een dat in feite de openbare discussie over dit onderwerp sterk aan banden legt, zoals zij ook grif erkennen.

Om de wondere wereld van de ontkenners te onderzoeken zijn de schrijvers als een antropoloog te werk gegaan. Ze hebben zich niet alleen verdiept in hun geschriften, ze zijn ook hun bijeenkomsten gaan bezoeken en vooral, ze hebben lange gesprekken gevoerd met hun voormannen. Dit tekent hun toewijding, immers, zelf van joodse komaf, moet het voor hen niet makkelijk zijn geweest zo te handelen. Verder is het interessant dat de betrokken ontkenners bereid waren, met een zekere *animo selfs*, zulke gesprekken aan te gaan. Over sommige van hun gesprekspartners oordelen de auteurs verrassend mild. Zo prijzen zij de historische kennis van David Irving en, tot op zekere hoogte, zijn intellectuele eerlijkheid. Over een andere ontkenner, Mark Weber, zeggen ze: ‘Hij is buitengewoon slim en eigenlijk best aardig, bovendien een geduchte debater en een goede historicus. (...) Hij is afgestudeerd als historicus, sommige zeggen dat hij dat liegt, maar het is wel degelijk zo, we hebben het nagevraagd’ (46-47).

De ontkenners vormen allermindst een homogene groep. Ze variëren van clownachtige figuren en alleen maar querulanten tot personen aan wier opinie je een zeker gewicht moet toekennen. Een constante factor is hun antisemitisme, maar ook wat dat aangaat zijn er verschillen. Soms is dit van het rabiate soort, soms meer subtiel van aard. Hun activisme is zeker niet tanende, de weerstand die zij oproepen schijnt hen eerder aan te moedigen dan af te schrikken. Ze zijn tamelijk goed georganiseerd, al hebben zij verwoestende onderlinge vetes uitgevochten. Verder, niet onbelangrijk, beschikken zij over aardig wat geld. Wat hen ook bemoedigt, is dat een aanzienlijke minderheid van de Amerikaanse bevolking schijnt te betwijfelen of er een holocaust geweest is.

Enkele voorbeelden om hun manier van redeneren toe te lichten. David Irving heeft altijd ontkend dat er een *Führerbefehl* ter vermoording van de joden is geweest. In de oorlogsdagboeken van Eichmann verwijst deze herhaaldelijk naar een gesprek dat hij najaar 1941 heeft gehad met Heydrich. Deze laatste vertelde hem: ‘Ik kom net van Himmler. Die heeft orders van de Führer gekregen de joden te vernietigen.’

‘Toen ik dat las,’ vertelt Irving, ‘dacht ik eerst: oei, daar gaat mijn stelling. Maar later heb ik bedacht hoe het werkelijk gegaan zal zijn. In de jaren vijftig zal Eichmann in Zuid-Amerika slapeloze nachten hebben gehad bij de gedachte dat de Israëliërs hem nog eens te pakken zouden krijgen, en daarom heeft hij die zinnestukjes aan zijn oude dagboek toegevoegd. Dan kon hij zich bij zijn verdediging op het *Befehl ist Befehl* beroepen.’

Dezelfde Irving komt, pratende met Michael Shermer, een van de auteurs van het onderhavige boek, te spreken over uitingen van Himmler tegenover zijn ondergeschikten in 1944. ‘Als ze mij vragen,’ citeert hij Himmler, ‘waarom we ook [joodse] kinderen hebben gedood, zeg ik: we zijn niet zo laf dat we nalaten te doen wat anders onze kinderen later moeten doen.’

Shermer: ‘Het is duidelijk dat Himmler het hier heeft over het *doden* van joden, niet alleen over hun verwijdering uit de Duitse maatschappij, door ze te laten emigreren of iets dergelijks’ [zoals de ontkenners plegen te beweren].

Irving: ‘Jawel, maar ik heb ook nooit ontkend dat de Nazi’s *een aantal* joden hebben gedood. Maar let goed op, nergens zeggen ze, ook hier niet: we hebben er miljoenen gedood, zelfs niet: we hebben er honderdduizenden gedood’ (193).

Een andere ontkenner, David Cole, maakte na een bezoek aan Auschwitz met enig misbaar bekend dat hij de directeur van wat nu het museum van Auschwitz is de ‘bekentenis’ had ontlokt dat de gaskamers van Auschwitz pas na de oorlog gebouwd zijn en dat argeloze bezoekers dus voorgelogen worden. Het verhaal heeft een kern van waarheid: vlak voordat het kamp in 1944 door de Russen bevrijd werd, hebben de bewakers de gaskamers en crematoria grondig verwoest. Jaren later zijn ze gedeeltelijk herbouwd toen het kamp een museum werd. Niemand heeft daar ooit een geheim van gemaakt.

Soms profiteren ontkenners van fouten van hun tegenstanders. Op 14 maart 1994 wordt een bekend Amerikaans praatprogramma op de tv gewijd aan de holocaust. Michael Shermer zit in het forum, daarnaast onder anderen ook de ontkenner Bradley Smith.

Smith: ‘Er worden over de Duitsers in de kampen allerlei vulgaire leugens verteld, bijvoorbeeld dat zij lijken van joden gekookt hebben om er zeep van te maken.’

Shermer [die weet dat er hoogstwaarschijnlijk nooit op die manier zeep gemaakt is]: ‘Het is niet zozeer een bewuste leugen maar eer een vergissing, die...’

Op dat moment roept een vrouw uit het publiek: ‘Maar het is waar van die zeep, het is echt waar!’

Smith: ‘Vraag het dan maar eens aan de professor’ [doelend op Shermer].

De vrouw springt op en gilt: 'Ik ben zeven maanden in Auschwitz geweest, mijn barak stond naast het crematorium, ik rook de stank van de verbrande lijken.'

Smith: 'Daar gaat het nu niet om, we hadden het over zeep. De professor zegt dat u ongelijk heeft!'

Vrouw: 'Hij was er niet bij! De mensen zeiden dat ik die zeep niet moest gebruiken, want misschien was het mijn moeder wel' (113-114).

Men zou kunnen menen dat de ontkenners in zoverre een nuttige functie vervullen dat zij mythen over de holocaust (zoals het zeepverhaal) helpen ontmaskeren. Daar is iets van waar, maar de meeste 'gewone' holocaust-onderzoekers hebben ruim voldoende kritische zin om het zonder hen te kunnen stellen.

Wie wil bewijzen dat de holocaust heeft plaatsgevonden, moet beginnen te omschrijven wat hij daaronder verstaat. De stelling van onze auteurs is de volgende. Door toedoen van de nazi's zijn omstreeks zes miljoen joden omgekomen, ongeveer de helft door vergassing, anderen door systematische schietpartijen van milities of door de erbarmelijke toestanden in de kampen en tijdens transporten. Het ging hier om een doelgerichte, door nazi-kopstukken geleide en georganiseerde operatie, die ingegeven was door racistische motieven.

Met engelengeduld weerleggen ze stuk voor stuk de beweringen van hun tegenstanders of geven ze die gelijk waar ze gelijk hebben: inderdaad, die lampenkappen gemaakt van mensenhuid, net als dat zeepverhaal, daarbij gaat het om mythes! Jazeker, gifgassen zijn óók gebruikt voor een onschuldiger doel, te weten het ontluizen van kleding en dekens! Het is waar, in Dachau waren géén gaskamers! Die waren er alleen in kampen buiten Duitsland.

Om de waarheid van hun stelling aan te tonen beroepen zij zich op een *convergence of evidence*, op een veelheid van zeer uiteenlopende gegevens die elkaar allemaal aanvullen en ondersteunen. Om er enkele te noemen: getuigenissen van mensen die de kampen overleefd hebben en van kampbewakers; foto's, brieven, dagboeken en andere archiefstukken; studies van deskundigen die de bouwtekeningen en de fundamenten van crematoria en gaskamers onderzocht hebben; demografische gegevens over het aantal Europese joden vlak vóór en vlak na de oorlog. Stuk voor stuk is er tegen een aantal van die bewijsstukken wel iets in te brengen, we zagen daar hierboven al een voorbeeld van, maar samen leiden zij tot de onweerlegbare conclusie dat zij hun stelling kunnen handhaven. De auteurs keren zich dan ook nadrukkelijk tegen modieuze theorieën die inhouden dat je met historische studies nimmer iets zou

kunnen bewijzen. Terecht. De vraag is alleen of de ontkenners van de holocaust zich door dit boek zullen laten overtuigen. Te vrezen valt van niet.

ANDRÉ J.F. KÖBBEN